

TEKRARA DÜŞEN HAYAT VE BİR UÇURUM DENEMESİ: İHSAN BARAN'IN *MEY'MUM RİTÜEL*'İ

Mehmet YILMAZ

Geleneğe dayalı hayatın sınırları ve kuralları, geçmişten gelen kalıplaşmış alışkanlıklarla belirlendiğinden bireyin kendini güvende hissettiği bir alan yaratmaktadır. Geleneğin kurallarına göre yaşamak ve var olmak, bu nedenle insan için rahatlığı da beraberinde getirir. Oysa modernizm, kendini değişim ve ilerleme üzerine inşa eder. Sürekli yenilenen sadece teknolojik ürünler, günlük hayatı yönlendiren eşyalar değildir; insan da eşya ile birlikte sürekli değişir. Bir neslin diğer nesilden tamamen farklılaşması, üstelik bu farklılığın on beş yirmi yıl gibi kısa dilimlerde gerçekleşmesi bu yüzdendir. Ritüel; geçmişin değişmeyen, bugünün içinde de devam eden yönünü oluşturur. Tekrar eden yaşantı, aynı zamanda bireyin davranışlarını belirleyen hayat sahneleridir fakat insan, farklılığı ile kendini gerçekleştiren bir varlık... Hayatı belirleyen davranışların, kültürel değerlerin, inanışların aynı zemin üzerinde aynı doğrultuda süreklilik arz etmesi her zaman mümkün değil gibi görünür. Bu yüzden kutsal metinler, sembolik değeri olan metinlerdir. Değişen hayatın bütün alanlarına cevap vermek için zamanlar ve dönemlerüstü temsil gücüne sahiptirler. İhsan Baran'ın *Mey'mum Ritüeli*¹ hayatın tekrar eden alışkanlıklarına, ritüeli kırmak üzere bir itiraz gibi okunabilir. Burada esas olan, modern hayatın yarattığı değişim ve yenilenme ideallerine göre bir bireyin sıradan olaylara geliştirdiği farklı bakıştır ama ne kadar değiştirilmeye çalışılsa da hayat tekrar eden davranışların bütününden meydana gelmiyor mu? Ritüel dışına çıkan insan da kendi farklılığı içinde bir süre sonra yine kendi ritüelini oluşturumuyor mu? Bu sorular elbette sorgulanabilir; önemli olan bireyin hayatın günlük alış-

1 İhsan Baran, *Mey'mum Ritüeli*, Yasakmeyve Yayınları, İstanbul, Eylül 2017. (Alıntılar bu baskıdan yapılmıştır.)

kanlıkları/tekrarları dışına çıkmak için ortaya koyduğu çabadır.

Tekrarın Dışına Çıkmak

Şair, doğası gereği sıradanlığın ötesindeki farklılığı / farkındalığı yapısında barındırır. Her farklılık bedeliyle birlikte gelir. Sıradanın dışına çıkıyorsanız herkesin altından kalkamayacağı huzursuzluğu da göze almanız gerekir. *Mey'mum Ritüel'i*'nin önemli şiirlerinden "Uçurum"da Baran, bu huzursuzluğun neticelerini toplar gibidir:

*ben buraya yani bu şiire şunun için geldim
yirmi beş yıl tükettim
üzgün evlerinde dünyanın
aradığım bir kambur biçimsiz
insanın en özgün yeridir göğüs kafesi
bulamadım oyuğuma uygun bir çivi
diyorlar ki henüz toy bir çocuktur
rüzgar en iyi eğitmandir bırakın savursun
ah keşke mümkün olsa
bilmedikleri ne çok şeyden biridir
annemden beri buradayım (s. 35)*

İnsanın hayatına anlam araması değerli bir eylemdir. Zihnin kendine bir yer bulma çabasıdır bu aynı zamanda. Basit gibi görünen zor sorulardır, kişinin nereden geldiğini nereye gitmekte olduğunu sorgulaması. "Köklerim var benim ilk insandan miras" (s. 35) gibi ifadeler, sürekliliğin farkına varmış bir bireyin sancıya dönüşen bilincinin ilk işaretleridir. Ancak insanın kanacağı bir cevabı bulması önemlidir. Bulunamazsa bunalım derinleşir:

*niçin geldim sorusunu yanlış anladığımdan beri
çözüp çözüp siliyorum kendimi
oysa bir insanı bir insana nasıl eşitlerim diyecektim
...niye uyandım neye uyandım neye uyanacağım
buldum dediğim her sabah kendini tutamadı gök (s. 35)*

Hayatın anlam ve değerine dair bütün bu soruları hatırlamak, sizin ritüelin dışına çıktığınızın kanıtıdır. Böylece insan günlük hayatın sıradan

olaylarına tahammül edemez hâle gelir. Baran bunu “ye iç uyu kalk kalk ye iç uyu / yan komşuma devrettim o huyu” (s. 36) mısralarında özetler. Sıradan gibi görünen fakat bu tekrarin amacı / anlamı ne diye sorulduğunda önem kazanan cümlelerdir bunlar. Hayatın rengini belirlemek insanın elindeyse tekrara düşmenin sorumluluğu da onun omuzlarındadır. Değişim sadece tabiata ait unsurlar için gerekli değil. Asıl değişim insanın iç dünyasında. Bunu yakalayabilen kişi, süreklilik içinde kendini geliştirmenin tekrara düşmeden de yaşayabilmenin gücünü gösterecektir. Ancak burada kastedilen modernizmin ilkelerine göre belirlenen bir değişim değildir elbette. Kendi geleneğini inşa eden insanın, kim olduğunu bilerek hayata yeni anlamlar katarak sağladığı bir değişimdir söz konusu olan. Bunun için de aklın uçurumlarıyla baş etmek gerekir:

*aklımin uçurumlarını düz etmeliyim dediğim gündün beri
toprağa kaygan dolaşıyorum kesik dağlarda
korku düşmeye değil hiç değil
bildim ki hayata tutunmayı bir avuç toprakta bulan çiçeği
kıskanır insan ezer geçer koparır yalan sözlere süs diye
o en güzel masallarını unutmaması bundandır uçurumların. (s. 38)*

Mey'mum Ritüeli, hastalıklı bir çağın içinde bilincini bulmaya çalışan bireyin sıkıntılarını farklı yönleriyle ortaya koyuyor. Kendini sürekli değişim ve yenilik ilkesine göre belirleyen bu çağ; geçmişi silip dururken insanı hayata bağlamak için bir kök, bir tutulacak dal bırakmamaktadır. İnsanın kendine dönmesi, Sanayi Devrimi sonrası oluşan yeni hayat alanlarında oldukça zor gibi görünse de çiçeğin hayata tutunmak için toprağa sarılmasını örnek alırsak insanın da tabiata dönmesi gerekliliği öne çıkmaktadır. Şairin, “kalbimin hastalıklı çağın havası değmemiş yerinden/dağını henüz delmemiş suyun saflığını” (s. 25) araması dünyayı yeniden güzelleştirecek, belki de yaşanılır bir yer hâline getirecektir.

Kalender'in Tanrı'ya Hitabı: Sana Nasıl Sığınırım, Elimde Şarapla!

Dinî inançları benimseyen insan, dinin gerekli gördüğü davranış modellerini nesiller arası alışkanlık hâline dönüştürerek birbirine devreder ve kendisi de bunu mensubu olduğu sosyal ilişkilerden devralır. Dinî gelenekler bu doğrultuda hayatımızı şekillendirir. Ritüeli, tekrar eden alışkanlık anlamının dışında dinî tören / ayin anlamıyla kullanırsak şairin bu hususta söylediklerine de bakmamız gerekir. Dinî yaşayış, tekrar edilen ritüellerden oluşur bir bakıma. İnsanın unutmaması, hakikati ve Tanrı'nın varlığı-

nı hatırlaması, davranışlarını bu hatırlamaya göre düzenlemesi esastır. Teoloji; Tanrı'nın varlığını, sıfatlarını akıl yürütme ve tartışma yöntemleriyle somutlaştırmaya çalışırken aslında insanın temel ihtiyaçlarından birine de cevap aramaktadır: İnanma ihtiyacı. İnsanın dâhil olduğu dinin geleneğini öğrenmesi, anlamlandırması, delillendirmesi, beslendiği kaynakları araştırması, inandığı varlık hakkında bilgi toplayarak hakikate ulaşmaya çalışması hayatını anlamlandırma sürecinde gerekli ve önemli bir çabadır çünkü dinî yaşayış, ben ile öteki arasında kurulan bağıdır. Bu bağ, bireyin bütüne dâhil olmasını da sağlar. İbadetin, cemaatle gerçekleştirilmesinin tavsiye edilmesi bu çerçevede düşünülebilir. Bağ / irtibat sağlıklı kurulmazsa bireyin bütünden ayrı düşmesi kaçınılmaz olacaktır. *Mey'Mum Ritüeli'*nde bu tarz teolojik kaygılardan / sorgulamalardan kaynaklanan birçok şiirle karşılaşmak mümkün. Öncelikle esere ismini veren şiir, manevi arayışın yansımalarından oluşuyor. Şairin sorduğu sorular üzerine düşünmemiz gerekir:

-Tanrı'dan düştüğümüz an başımız döndü
şimdi hangi meyhane masa açar bize
-Tanrı'm kaç elin var? Kaç elin varsa
o kadar kırılırım. düşürdün beni buraya
...silinir her şey çürür, biter
engelsiz bir maraton koşar rüzgar
yüzümüz nasıldı
Tanrı'm!
yüzümüz (s. 11)

İnanan ama inandığına kanmak için sorularına cevap bulmaya çalışan insanın cümlelerini anımsatıyor bu mısralar. Bektaşî geleneği içinde Tanrı ile samimi konuşmalardan oluşan şiirlere Türk edebiyatında sıkça rastlamak mümkün. Abdal Musa'nın, Kaygusuz Abdal'ın bu tarz şiirleri genellikle mu-tasavvıfların "naz makamında" iken kendilerinden geçmeleri ile söylenen sözler şeklinde yorumlanmıştır. Kaygusuz Abdal'ın,

Bakkal mısın teraziye neylersin
İşin gücün yoktur gönül eğlersin
Kulun günahını tartıp neylersin

Geçiver suçundan bundan sana ne tarzında şiirleri örnek olarak gösterilebilir.²

2 Ayrıntılı bilgi için Abdülbaki Gölpınarlı'nın iki önemli eserine bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Türk Tasavvuf Şiiri Antolojisi*, İnkılap Yayınları, İstanbul 2004; *Alevi-Bektaşî Nefesleri*,

Kalenderlerin yaşam tarzına bağlı olarak sosyal hayatın kurallarını reddetmeleri ve insanların aslında İslami yaşantı adı altında Allah'tan uzaklaştıklarını iddia ederek her türlü dünyevi istek, makam, maddi kazanç ve ritüelden uzaklaşmaları yine bu doğrultuda değerlendirilebilir. Onların inancına göre, toplumun kuralları insanı hakikatten uzaklaştırmakta ve dünyaya bağlamaktadır. “Tanrı’m kaç elin var? Kaç elin varsa / O kadar kırılırım, düştürdün beni buraya” mısralarında dünyada olmaktan memnun ol(a)mayan bir kulun şikâyeti dile gelmektedir. Neticede dünyaya sürgün edilmiş olmak; insanın öz varlığından, yaratıcısından ayrı düşmesidir. Bununla birlikte “toplum karşıtı derviş dindarlığı, temelini gelenek / görenek dışı bireycilikten” almaktadır.³ Sosyal hayatının kurallarının dışına çıkarak toplumu reddeden Kalenderler, “toplumsal yaşam insanlığı kaçınılmaz olarak Tanrı’dan uzaklaştırdığı için toplum kuralları içinde güdülen bir yaşamla uyuşamaz idi.”⁴

Kalenderler, toplumun kurallarını aykırı yaşantıları ile reddederken dinin toplum tarafından kabul edilen ve günlük hayat içinde uygulanan ritüellerine de açıkça karşı çıkmaktadırlar. Kalender dervişlerin; giyim kuşamdan tıraş olma şekillerine, kulak saç ve yüzlerine taktıkları tuhaf karşılanan takılara kadar birçok yönleriyle toplum tarafından aykırı ve hatta iğrenç görünmeye çalışmaları, bunu bilinçli olarak yapmaları açıkça oruç yeme, cemaatle namaz kılmama gibi dinî kurallara da sirayet etmiştir. Tasavvuf kültürü içinde gösterdikleri olağanüstülükler onları yine de tasavvuf akımına dâhil etmeyi gerekli kılar. “Yerleşik düzene tepki ve muhalefet ruhuna dayalı bir mistik yapılanma” farklı şekillerde birçok dönemde görülmektedir.⁵

Özellikle kitaba ismini veren “Mey’Mum Ritüeli” şiirinde sosyal hayatın genel geçer kurallarına karşı geliştirilen bir Kalender tavrı görmek mümkündür. Şiirin anlatıcısı, kültürel akışın sürekliliği içinde devreden dinî geleneklere farklı bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Mum ışığında mey içerek günlerini geçiren insan, her şeyden önce boşluğun tekrarı içinde yaşamaktadır. Sosyal hayatın gelişimine dair hiçbir şey yapmadan mum-şarap-yalan üçlüsünün tekrarı ile yaşayan kahramanın kendi gölgesinden bile uzaklaşması ister istemez varoluşa dair bir sorgulamayla neticelenir. Şiirin sonunda, “beni niçin böyle... yere göğe sığmayan bir ruhla / sana nasıl sığırırım elim-

Remzi Kitapevi, İstanbul 1963.

3 Ahmet T. Karamustafa, *Tanrının Kuraltanımsız Kulları -İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)-*, YKY, İstanbul 2016, s. 41.

4 *age.*, 2016, s. 23

5 Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı İmğaratorluğu’nda Marjinal Sufilik -Kalenderiler- 14-17. Yüzyıllar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 56.

de şarapla” sorularıyla bitirilmesi bu sorgulamanın hangi boyutlarda gerçekleştiğini gösterir. Sosyal hayatın kurallarına ters düşmek, Tanrı'nın varlığına da ters düşmek, ondan uzaklaşmak anlamına mı gelecektir?

*ifşa çağındayız dikkat perdeleri siyaha boyayın
arşivin tanrım, ne zaman göreceğiz*

...

*mum ışığında şarap mevzuunu çözdüm
sıkıldığım günlerde
dibine dibine konuşmaları düşün tanrım
fısıldayarak diyoruz biz yalancılar
sıkıldım mumdan ve şaraptan ve yalandan
gölge bile benden uzak bu aralar
-beni niçin böyle... yere göğe sığamayan bir ruhla
sana nasıl sığınırım, elimde şarapla (s. 12)*

Böylece eserin ismi de anlaşılır hâle gelmektedir. Mum ve meyın (şarap) günlük hayatın içinde sürekli tekrar etmesi, sıkıcı bir ritüele dönüşmektedir.

Mey'mum Ritüeli; önemli sorular soran ve hayatın genel akışına, alışkanlıkların dışına çıkmaya yönelik tavır geliştiren bir ilk eser. Şairin yer yer dili kullanmada özentisiz ifadelerle yer verdiği görülse de şiir dilinin imkânlarını anlamış ve bu imkânlar çerçevesinde farklı bir üslubu yansıtan önemli şiirlerle karşılaşmak bu eserde mümkün. Bu doğrultuda günlük hayatın sıradan ifadelerini bayağılığa düşerek kullandığı bazı şiirleri saymazsak İhsan Baran'ın ilerleyen zamanlarda Türk şiirine önemli eserler kazandıracığı umut edilebilir.